

GEMERTS DIALECT

I. In het verleden heb ik al eens meer rijmpjes in dialect gepubliceerd. In september vandit jaar kreeg ik enige gave exemplaren van mijn oom, Willem Vos, die al jaren alles pleegt te noteren wat hij kan achterhalen uit de Gemertse overlevering. Indien mogelijk is het natuurlijk aardig om uit te vissen hoe lang rijmpjes al in Gemert in omloop zijn. In dit geval kunnen we veilig stellen dat de eerste drie exemplaren al minstens een traditie van 125 jaar in Gemert achter de rug hebben! De schoonmoeder van mijn zegsman moet ze geleerd hebben van haar moeder.

1. "Hanneske skeet in 't haovere kaf
Z'n kûttelkes waore praojme (pruimen)
Hâj viejt 'm blat
En vaegde z'ng gat
En lékte z'n véngers ên daojme."

De klinkers in "lékte" en "véngers" hielden het midden tussen i en e, zoals men nu bij oudere mensen nog wel hoort, zeker in een woord als "véngers" (vg! "kênder"=kinderen). Zelf zeg ik "lêkte" i.p.v. "lékte".

2. "Tüfken Teet (naam)
 Liejt 'n skeet
 in 't Sênt Jaans Kepêlleke
 Haj leechte z'm baen (=been)
 En liejt 'r nóg aen
 En 't klonk az 'n skêlleke (schel, bel)

3. Het volgende versje moet heel cud zijn want er komen enige woorden in voor die bij mijn weten al lang in onbruik geraakt zijn. Het versje werd opgezegd door ouders die bij het naar bed brengen van hun krcost eerst nogwat speelden met de kleintjes. Bij elke regel werd het genoemde lichaamsdeel gekieteld of met een andere speelse beweging aangewezen. Op die manier leerden de kinderen "imbesant" de namen van de voornaamste lichaamsdelen (in het "Gimmers"!).

"Ténken taen	(Lett.: teentje teen - kietelen)
Bénke baen	(Lett.: beentje been - id.)
Kniejke vêt	(knie - id.)
Baojkske dik	(buik - id.)
Meuntje dôr me de pap in stîkt	(mond-vinger i.d.mond?)
Neuske snuf	(neus - kneep i.d. neus)
Knip vî d'm bollaert"	(hoofd - knippend geluid met vingers?)

Ik ken overigens nog iemand in Gemert die dit rijmpje kent. Wie kan me vertellen wat "snuf" precies betekent? In Van Dale (3e druk, 1961) vind ik "snufferd" = neus (in de volkstaal). Het woord zou dan een herhaling zijn van het eerste woord in de regel (vgl. regel 1 en 2). Of moeten we hier denken aan "snuffelaar" (=iemand die snuffelt, nieuwsgierig is)? Volgens Van Dale betekent "bollaard" (mannelijk; meervoud: bollaards) in het Zuidnederlands "knotwilg".

4. "Hanneke Hêêj (naam)
 Gong nô de wêêj
 Dôr gong ze streufkes bákke (pannekoekjes)
 Ze ha nie hallef mael genôch (meel)
 Toe gong ze kûkskes bákke".

Voor aanvullingen en opmerkingen houd ik me aanbevolen !

II. Van Ad Otten kreeg ik een aantal woorden en uitdrukkingen die ik hieronder laat volgen in de "officiële" spelling en met bronvermelding en zoveel mogelijk met de verklaringen van Ad Otten zelf.

1. "D'r sti geskrívve en gedrukt
dè ge moet kraase wôr 't jûkt". (Variant: möt krabbe)
Wordt gezegd door mensen die zich ongegeneerd staan te krabben bij wijze van verontschuldiging. Het rijm is niet perfect: gedrukt - jûkt.
zegsvrouw: Kathleen v.d.Akker, 16 dec.1978.
2. Paarden worden door de hoesmid beslagen in een hoefstal of in "d'n hørstal",
samengesteld uit hørst=paard (vgl. ros en het Engelse horse) en stal. In de uitspraak hoort men natuurlijk maar één s.
Zegsman: Cor Otten, 16 juli 1977.
3. Anna de Vries, de vrouw van Jûpke van Zeeland had het altijd over "m'm pèrseele" (Lett.: percelen),
als ze haar achterwerk bedoelde. Als iemand haar niet begreep, omschreef ze haar 'eigendom(men)' met:
"wîrskante de voor is 't meen". (voor=ploegvoor; 't meen = het mijne, mijn land).
Van iemand anders hoorde ik (W.J.V.) de plastische uitdrukking: "Lêkt ow pèrseele!"
zoiets als: "Barst!" of: "Loop naar de pomp!" maar dan wat minder net.
4. "Ow gat", dat beschouwde bovengenoemde Anna overigens als een wonder want zo lichte ze toe:
" 't réémt sonder 'n drööjke",
waarin het woord "réémt" "rimpelt" zou betekenen volgens Ad Otten. Denk aan het rimpelen van stof als je er een (te korte) draad of elastiek doorhaalt. Drööjke = draadje.
Nadere uitleg lijkt me overbodig.
5. " 't kázienfikke" = het sjaalte (zijden das) dat Anna om de hals droeg.
6. Volgens Ad Otten wordt in zijn familie de uitdrukking gebezigd: "Ge zð-t'r af kurneengde",
gebruikt als een soort van overtreffende trap van:

"Ge zô-t'r joong af kriejge" (= je zou er wat van krijgen);
("kurneengde" = jongen werpen, gezegd van konijnen).

7. " 'ne kappetünnie" = de kaft van een boek. Ad Otten en ondergetekende hebben o.l.v. meesters en juffrouwen in de resp. vijftiger en veertiger jaren nog heel wat "gekappetünnied", d.w.z. boeken gekaft.
In Van Dale vindt men "het kapitoor, kapitorie", een gewestelijk woord, dat boekomslag, kaft, inzonderheid van een schrijfboek betekent. In het "Gimmers" is het woord overigens mannelijk.
8. " 'ne jüddas", iemand die niet te vertrouwen is. Volgens mij wordt het ook in de vervaagde betekenis van "rotzak" gebruikt.
9. " 'n jüddeske", als boven, maar dan een meisje, evt. vrouw.
10. " 'ne rômse jöt", een van vooroordelen getuigende uitdrukking, die werd gebezigd voor een zeer kerkse boer of middenstander, die in het dagelijks leven de mensen "afzette" (= teveel liet betalen).
11. " 'n'm blökslêëjper", iemand die bij zijn meerdere in 't gevele wil komen, een slijmbal.
12. " 'n'm bleuje", een verlegen persoon. Vgl. Van Dale: 1.bleu=blode, verlegen tegenover andere mensen.
13. " 'm prulleke", een deugniet.
14. Leentje van den Heuvel "diende vûr d'ren traw bij burgemeester Buskens. Toen Leentje in 1903 zou gaan trouwen met Janus Otten, vroeg d'n bürger aan Knelis van den Heuvel, de vader van Leentje, of ze toch nog niet wat langer wilde blijven werken. Knelis moet toen tegen Leentje gezegd hebben: "Laen, ik sô nóg mâr 's wa bliejve baj d'n bürger, want de pestoor en d'n bürgermister, die kaande naw immel nie teege hebben !"
15. Op een van de praatavonden over dialect kwam Riek Jonkers-v.d. Putten met het gezegde:
"Dôr is chîn (=geen) kepelleke zô aawt ôv dôr wôrt nóg miz in gelaeze". Geen vrouw is te oud voor het bedrijven van de liefde.

16. Willem Vos sr. zei van Janus van Berkel, lid van de vroegere Gemertse harmonie "St. Caecilia", dat hij "de hõrrrens krom blies". "Jao jao", viel iemand Willem bij: "Jaanes, die ha 'n goej ammazüjr".

Volgens Van Dale is "embouchure" het mondstuk van een blaasinstrument. Ook: een goede embouchure hebben: een blaasinstrument wel weten aan de mond te zetten om zuiver en goed te blazen. Men hoorde het woord "embouchure" waarschijnlijk van de dirigent, maar zag het nooit geschreven. Vandaar de verbasterde uitspraak.

17. Sedert Harrie Beex, de voorzitter van de Stichting Brabants Heem, en Floris van de Putt in 1947 of daaromtrent het lied "Van hertog Jan" schreven met het refrein "Harba Lorifa", klinkt "lorifa" of "lorifas" welhaast elke Brabander bekend in de oren. In Gemert is "lõrriefas" ook bekend uit andere hoofde. In 1847 namelijk werd in Gemert een weversgezelschap opgericht dat luisterde naar de naam van: "Lorifas". En of het iets met de leden van dat roemruchte gezelschap te maken heeft is niet bekend, maar in Gemert wordt nog wel eens gezegd: "Wa bëende tõiç 'n lõrriefas". "Lõrriefas" is hier synoniem met "prutser" of "klõtvaeger". (zegsvrouw: Fien Neggens-Peeters, 1976)

III. Van Mevr. Van de Kam-iven ontving ik nog enige anecdotes met gezegdes met een dubbele bodem. Misschien een aardige afwisseling in een opsomming als deze; bovendien kunt U ze verder vertellen. Het gevoel voor humor dat er uit spreekt is m.i. typisch Brabants.

1. Een boerke uit Elsendorp wist te vertellen: "Dûr krom te gõn ligge, hëb ik 't rêcht chehaawe" (=gehouden).
2. De pastoor kwam Janus tegen die de week tevoren uit het ziekenhuis was gekomen en vroeg:
  - "Kiek, Jaanes, bëende wir taojs èn hoe gî 't 'r mî?"
  - "Gowt, m'nhaer pestoor, hëél gowt, ik mög nie mdppere, èn az ik mår niks dow dan kan ik nõg alles".
3. "Miej" is het niet eens met de vernieuwingen in de kerk en ziet het niet meer zitten: "Ik gelaojv onderkaant niks mîr, ik gelaojv 't wël vört".

4. D'n inne straojper tîgge d'n andere: "As ow vatte, dan haangde, dan wôrt 't sitte ên dan hê-d'r gestôn".

In dit artikel hebben we geprobeerd om behalve over de woorden en uitdrukkingen in dialect, wat meer te zeggen over de omstandigheden waaronder ze gebezigd werden en de personen die ze gebruikten of gebruiken. Een dialect is immers nauw verweven met het leven en de geschiedenis van een gemeenschap. Een woord van dank aan al mijn zegslieden en vooral aan Willem Vos Ad Otten en Mevr. v.d.Kam-Iven, die ook nog zo goed waren alles nauwkeurig op te schrijven.

Ik zal het hierbij voor deze keer moeten laten, hoewel ik nog diverse woorden en uitdrukkingen heb liggen die ik op een praatavond over dialect heb opgetekend. Ook tijdens een bijeenkomst van het K.V.O. ("d'n boerinnenbont"), waarbij de Heemkundekring iets mocht vertellen over diverse aspecten van de Heemkunde, kreeg ik een aantal aardige reacties. Mijn belofte om ze in dit nummer te publiceren kan ik helaas nog niet nakomen, omdat sommige uitdrukkingen nog verklaard moeten worden en gecontroleerd op de juiste uitspraak. Immers:

" 'n goej wêerk hê tejt nôddich ! "

W.J.Vos jr

